

24. Sebestyén Dénés: *Az új agrárdemokráciák*. Légrády, Bp., 1926. Külön az erdélyi földreform kezdeteiről Uő: *Új Románia földbirtokpolitikája Erdélyben*. Népies Irodalmi Társaság, Bp., 1921.
25. Ladihay György: *Az erdélyi agrártörvény*. Magyar Szemle XIV. 1928. 151–157.
26. Thompson: i. m. 841.
27. Balogh László: *Románia története*. Aula, Bp., 2001. 67.
28. Dolmányos: i. m. 495, 501.
29. A *Curentul* cikkét idézi: MOL K 428, MTI „Könyvomas”, Napi hírek, napi tudósítások (1920–1944), 1928. január 17, 17.
30. Ladihay: i. m. 152. E „visszarománosítási” kísérlettel a földreform a hivatalos nagyromán történelmi tudat (a dákoromán kontinuitás) argumentációs mezejébe került.
31. A reform melletti érvként merült fel továbbá, hogy a földjuttatások a magántulajdon tiszteletét erősítik a parasztság körében, indirekt módon a kommunista agitációt gyengítve. V. Alton Moody: *Agrarian Reform before Post-War European Constituent Assemblies*, *Agricultural History* vol. 7. no. 2., (Apr. 1933) 94. Ugyanakkor a földreformokat – a „magántulajdon szentségén” ejtett csorbaként értelmezve – éppen egyfajta kommunisztikus lépésként aposztrofálták a kárvallottak. Egy másik érv szerint a termelésben való érdekeltté válás és a gyarapodás lehetősége kompenzálhatja a tudás- és esz-közbeli fogyatékoságokat az új birtokosoknál. E. Dana Durand: *Agriculture in Eastern Europe*. *The Quarterly Journal of Economics* vol. 36. no. 2. (Feb. 1922) 195–196.
32. Az adatok megbízhatatlansága miatt ezek csupán hozzátételleges értékek.
33. Kerék: i. m. 201.
34. Pallai László: *Megoldási kísérletek az utóállamok agrárfeleslegének elhelyezésére a világgazdasági válság idején*. In: Orosz István – Mazsu János – Pallai László – Pószán László (szerk.): *Magyarország és Európa – tegnap és ma*. Multiplex Media – DUP, Debrecen, 2006. 136.
35. MOL K 428, MTI „Könyvomas”, Napi hírek, napi tudósítások (1920–1944), 1930. aug. 14, 2.
36. Uo. 1931. júl. 6, 4.
37. Nyilvánvaló, hogy a környező országok esetében a tendenciák és a végrehajtás módja a reformpártiak számára sem voltak rejtettek, ám a példa, a radikális földreform immáron adott volt. A konzervatív oldal érveivel Bertalan Péter – Kovács György: *Érvek – ellenérvek: A magyar földkérdés a szakirodalom tükrében*. Bp., 1939. 132–147. A reformer érvrendszerhez Kerék: i. m. 349–393.
38. MOL K 428, MTI „Könyvomas”, Bizalmas értesítések (1920–1939), 1934. január 13, 3.

SPORT ÉS NEMZET

Előtanulmány egy készülő magyar sporttörténethez

Az 1970-es évtized vége felé még az egykori Népsport munkatársaként kezdtem hozzá a magyar sport történetének megírásához. Alapvetően az izgatott, hogy milyen okok és indítékok rejlenek a valóban kiemelkedő magyar sportteljesítmények mögött. Vizsgálódásaim első eredményeit több előtanulmányban rögzítettem, melyek alapján a sporttörténet első, még fésületlen változata is elkészült. A sporttörténet kiadására a budapesti Corvina Kiadóval volt szerződés. A kézirat kézen-közön eltűnt, lektora akkoriban disszidált az Egyesült Államokba. A munkámból gyakorlatilag az előtanulmányok maradtak meg, amelyeket eddig sehol nem publikáltam, és amelyeknek a megállapításait három évtized után nemcsak vállalom, hanem időszerűnek is vélem. Különös tekintettel arra, hogy egy igazán tudományos igényű magyar sporttörténet mind a mai napig nem íródott meg.

■ A 19. század első felében többen is ringatták a modern sportéle magyarországi bölcsőjét. Népszerűsödése és intézményesülése pedig már a kezdetektől sajátos jegyet viselt. A sport és a nemzet fogalmak összekapcsolódását. Érthetően. Hiszen a magyar sportfejlődés egybeesett a nemzeti öntudatra ébredéssel és a reformkorral. Pedig a sors ritkán ajándékozza meg egy nemzet sportját azzal, hogy első lélegzései azonos üteműek legyenek a gazdasági reformok, a nemzeti kultúra és a nép függetlenségi-forradalmi törekvéseinek első lé-

legzetvételeivel. A modern magyar sport ilyen ajándékban részesült. Sőt feladata lett ezeknek a törekvéseknek a támogatása. Így, ha a honi sport – vagy inkább sportjellegű is hordozó tevékenység – a korábbi évszázadokban honvédelmi-katonai szerepével vívott ki magának kitért helyet, az 1820-as évek közepétől a nemzeteszmé és a magyar függetlenségi törekvések szolgálatával is. A sportot szeretni vagy támogatni egyet jelentett a gazdasági és társadalmi haladás, a függetlenségi törekvések mellett hitvallással.

A sorra alakuló polgári úszótársulatok „nemzeti lobogós dunai kiúszásai” rendre politikai demonstrációkká váltak. A pest-budai példát Arad, Nyitra és Sárospatak is követte. Sőt politikai színezetet kezdtek ölteni a vívó- és lövészegyletek gyűlései, akárcsak az evezősök megmentésükéi.¹

Görög dicsőség, angol példa

■ Kevésbé ismert, hogy a nemzeti öntudatra ébredés és a reformkor nagyjai egyaránt figyelemmel voltak a sportra, annak társadalmi szerepére, megfogalmazva a sportfejlődés nemzeti jelentőségét is. Némi fintorral még Kazinczy Ferenc is utalt rá. Gaetano Biasini vívómester ténykedése kapcsán írta azt, hogy „Kolozsvárnak van mestere a francia és az olasz nyelvben, muzsikában, rajzolásban, táncban, szabadalkozásban”.² Fintora azonban csak részben szólt a sportnak és sokkal inkább annak, hogy az erdélyi városban Biasini inkább a kultúra mindenese, mint sportoktató. Az 1822-ben Nyugat-Európát együtt beutazó Széchenyi István és Wesselényi Miklós hazatérésükkor a gazdasági és a kulturális reformok szükségességének a hite mellett a sport szeretetét is magukkal hozták. Főként Angliából. Igaz, Széchenyi már az utazás előtt sürgette a lóversenyzés meghonosítását, de még nem annyira a polgárok sportja, mint inkább „a lovak nevelése” okán. 1824-ben viszont, Wesselényi kezdeményezésére, már létrejött a Kolozsvári Viadal Iskola és egy év múlva a Pesti Nemzeti Vívó Iskola is, melynek Széchenyi volt az első számú támasza. Ez utóbbi intézmény nevében elsőként jelent meg a „nemzeti” jelző, a sport nemzeti ügyé válására célozva.

A nemzeti-politikai indíttatás Széchenyi sportra utaló soraiiban is felbukkan. A *Hitel*ben egyértelműen megfogalmazta, hogy „testére és így egész személyére nézve tökéletes ember az, ki több gimnastikai ügyességgel bír [...] bár milly lánczok által legyen is lebilincselve a’ nemzet, előbb utóbb még is szabadabb létre vív, ha lakosaiban a’ polgár erény tiszta vére buzog”.³ Ám Széchenyinél is pontosabban, már-már sportfilozófiai elmélkedéssel jelölte ki a testkultúra társadalmi helyét Wesselényi Miklós. „Lovaglás, vadászat s más testi gyakorlások – írta – nagy fontosságra méltatott tárgyak [...] hasznok nagy s befolyások jötevévő létünkre. Csak akkor kell hibáztatni azokat, midőn eszközi, alárendeltségi tulajdo-

nokból kilépnek, midőn célokká válnak s uralkodnak a munkás engedelmesség helyett.”⁴ A sportfilozófia és a sportszociológia nemzetközi irodalmának egészében is figyelmet érdemel ez az eszmeifuttatás, azt jelezve, hogy Wesselényi már 1831-ben, jóval a modern sportélet kifejlődése előtt észrevette a testkultúra eszköz-cél kettősségének, azaz az amatőr-ként és a hivatásszerűen végzett sportolás ellentmondásos viszonyának veszélyeit. Ténykedésüket ismerve érthető, hogy Berzsenyi Dániel Széchenyinek és Wesselényinek írta meg a nemzet és a test művelésének összekapcsolódásáról valott nézetét. Levelében úgy fogalmazott, hogy „ha már egyszer valahára nemzetünk valódi culturájáról gondolkodni kezdénk; ha már nemcsak Plátótól, de minden borbélytól tudhatjuk, hogy a Múzsák gymnastika nélkül a lelket és testet dissonantiába hozzák [...] ha már tudjuk, hogy a görög dicsőségnek alapja nem egyéb volt: a muzsikának és a gymnastikának nagy Harmóniája: vajon nem kell-e gondolkodnunk a gymnastikáról? s ha kell, gondolhatunk-e jobbat s mindenoldalúbbat, mint a lovaglás és a magyar tánc?”⁵

A testedzés társadalmi és nemzeti igénye az iskolai testnevelés ügyét is a kor megoldandó feladatai közé avatta. „Közálladalomnak – írta Kossuth Lajos – mulaszthatatlan kötelessége, hogy az [...] általában kötelező erejű testgyakorlás minden köztintezet tantervébe felvételék”,⁶ míg Táncsics Mihály az ösztöndíjrendszer kidolgozásával együtt a falvak sportéletének megszervezését szorgalmazta.⁷ E közszellem-alakulás ismeretében érthető, hogy a „magyar kir. egyetem összes tanulóifjúsága” Vasvári Pál által sugalmazott kilencpontos követelésének a 6. pontja „Testgyakorlati intézmények s egyletek felállítása” volt, amit az első „független magyar felelős minisztérium” törvényjavaslatba is foglalt.⁸ A reformkor tehát megszülte a modern magyar testkultúra nemzeti-társadalmi ideológiájának alapjait, létrehozta első intézményeit, 1848 tavasza pedig törvényi feltételt teremtett az iskolai testnevelésre. Ám míg a messzi Cambridge-ben az angol sportsman-gyülekezet a labdarúgás szabályainak megalkotásáról tanácskozhatott, addig Magyarország szabadságharcra kényszerült. A háború, majd a szabadságharc bukása utáni önkényuralmi évtized pedig

nem kedvezett a nemzeti jegyeket hordozó magyar sportkezdeményezéseknek. Működhetett ugyan néhány sportintézmény, versenyek is adódtak, ám ezek csak halvány visszfényei voltak a korábban pezsdülésnek induló sportéletnek. Pedig a világ más tájain akkoriban kezd igazán intézményesülni és szinte a mai értelemben versenyszerűvé válni a sport. Azokban az években, amikor Angliában már labdarúgó-egyesület alakult,⁹ és Ausztráliában úszó-„világbajnokságot” rendeztek.¹⁰

A politikai enyhüléssel a sportélet is megélné. Elsőként a lovassport tért magához a Nemzeti Lovarda alapításával.¹¹ Megjelent az első magyar sportújság,¹² és létrejött hazánkban az európai földrész első turistaegyesülete.¹³ A pezsdülés igazi nyitányának mégis az *Orvosi Hetilap* egyik cikke tekinthető, melyben dr. Bakody Béla orvostanár szállt síkra a korábbi vívmányokért, a testnevelés általánossá tételéért és iskolai tantervekbe való felvételéért, sőt a „testgyakorló tanítók” képzéséért is.¹⁴ Ugyancsak ő kezdeményezte egy immár korszerű értelemben vett sportegyesület megalapítását, amelyet azonban a helytartótanács csak a második kérvény után hagyott jóvá. Véglegesen meg csak esztendőök múlva engedélyezte az egyesület működését. Ebben a látszólagosan bürokratikus, ám valójában politikai procedúrában, a végleges engedélyezés elhúzódsában alighanem az is szerepet játszott, hogy a Pesti Torna Egyesület alapszabály-tervezete hivatalos nyelvként a magyar nyelvet jelölte meg.¹⁵ Az egyesület így két éven át arra kényszerült, hogy Clair Ignác¹⁶ nevét „czégül” felhasználva működjön.¹⁷ Ám nem sokkal később, 1863 novemberében, a pesti Ötpacsirta utcában az ország első tornacsarnokát is megnyitották, lóistállóból alakítva ki azt. Amint akár jelképként is felfoghatunk, hiszen a szükségmegoldások szülte sportlétesítmények napjainkig a magyar testkultúra jellemzői maradtak. Az egyesület nevében szereplő „torna” szót pedig úgy fogadjuk el, hogy az 1860-as években nem csupán a természetes mozgásokon alapuló gyakorlatok sportágát jelentette, hanem magát a sportot. Hiszen a közvélemény még a 19–20. század fordulóján is a „torna” fogalmához társította a testgyakorlati ágazatok szélesebb körét. Bár a „sport” szó sem volt ismeretlen. Magyar

szövegben már 1843-ban előfordult. Általánosabban használtta azonban csak 1857 után, a *Hazai vadászatok és a sport Magyarországon* c. könyv megjelenését követően vált.¹⁸

A PTE körüli huzavona viszont tovább folytatódott. A hatalom emberei ugyanis még emlékeztek, hogy 1848 előkészítésében, a nemzeti öntudat eszméinek hordozásában a magyar sport első műhelyei is részt vettek. A kiegyezés előtti, változatlanul feszült politikai helyzetben pedig a magyar sportegyesület-alapítás gyanúsnak ígérkezett. Tartottak attól, hogy a pest-budai példát más városok is követik, és a tornaegylet-szervezés fedőneve alatt a politikai szervezetek egész országot behálózó rendszere jön létre. Más erők azonban már a kiegyezés irányába hatottak, engedékenyebb magatartásra készítve a helytartótanácsot, amely – feltehetően e kettős szorításban – bár nem fogadta el az egyesület alapszabályát, szemet hunyt félhivatalos működése fölött. Így, a bürokrácia politikai ihletésű késleltetése miatt, csak 1866-ban születhetett meg hivatalosan is Magyarország első, immár korszerűnek mondható sportegyesülete.¹⁹ Igaz, a birodalom akkor már elvesztette a königgrázi csatát és azzal együtt a poroszokkal vívott háborút is. Így hát az impérium stabilitásának érdekében a bécsi udvar kénytelen volt rendezni viszonyát Magyarországgal, ami az 1867-es kiegyezéssel be is következett.

A magyar sport fejlődésének szempontjából nézve a történeteket, elgondolkodtató történelmi-társadalmi párhuzamok rajzolódhatnak ki. Míg a modern sport meghonosodásának első hulláma a reformkorral, vagyis a polgári fejlődés szorgalmazásával esett egybe, a második nagy hullám az országot meghatározó nagy folyamatok mentén bontakozott ki, együtt az ország az ország önállósodási-függetlenedési törekvéseivel és a kapitalizáció felgyorsulásával. Mivel pedig mind a kapitalizáció, mind a modern sport nagyvárosok létezését tételezi, a magyar városfejlődés és egyben a magyar sportfejlődés is új irányokat vett. Főként ipari-vasúti gócpontokra építve. Elsősorban Budapestre. Ez a 19. század második felében induló fejlődési ív pedig mindmáig jellemzője a fővárosközpontú magyar sportéletnek.

Egyesületalapítási láz

■ A Pesti Torna Egylet megalakulásának idején azonban sejteni sem igen lehetett ezt a jövőt. Hiszen már az diadalnak számított, hogy megalakult hazánkban az első modern sportegyesület, amely a polgári-nemzeti érdekekre hivatkozva gyűjtögette tagjait. A nemzeti tornamozgalom ugyanis „alapvetően a progresszív kis- és középpolgárok, diákok, tanítók és segítők gyülekezetére épült”.²⁰ Térségünkben nem egyedülállóan.²¹ A PTE egyébként új társadalmi rétegek felé is nyitott. Bokelberg Ernő,²² az egylet „művezetője” már 1868 elején felajánlotta a Budapesti Munkás Egyletnek a munkások tornáztatását. A válasz nem elutasító, hanem segítségkérő volt. Így fogalmazva: „mivel az egylet még nincsen azon helyzetben, hogy tornászati iskolát felszerelhesen, azon kérésünkkel bátorkodunk a t. Választmány elé járulni, miszerint szíveskedjék a budapesti munkás egylet részére hetenként egy estén át torna helyiségüket átengedni”.²³ 1868 és 1871 között végül is hatvan munkás tornázott heti egy alkalommal az egylet tornacsarnokában. Az együttműködésnek feltehetően a párizsi kommun vetett véget, amelynek szálai a magyar munkásokhoz is elvezettek, ami viszont óvatosságra intette a PTE vezetőit. A szakítás, ha vet is árnyékot a tornaegyletre, érdemeit nem kisebbíti. Elvégre először adott igazán szervezett kereteket a hazai munkássportnak, amelynek gyökerei – jelenlegi ismereteink szerint – a pesti és a budai kézművesek 1841. évi majálisáig nyúlnak vissza.

A magyar sportélet intézményesülésének jelentős állomása az első hazai sportfúzió is. 1868 januárjában ugyanis a Clair-féle tornatanoda és a PTE közös közgyűlése „a pesti tornaegyletnek és a pesti testgyakorló egyletnek nemzeti tornaegyletté lett alakulását élénk helyesléssel elfogadta”.²⁴ Három hónap múlva a tűzoltók is csatlakoztak a sportalakulathoz, amely 1873-ig Nemzeti Torna és Tűzoltó Egylet volt, majd a tűzoltók kiválása után, Nemzeti Tornaegylet (NTE) néven, a modern magyar sport meghatározó alakítójává vált. Az egyesület „nemzeti” jelzője összhangban volt a kor közhangulatával. Miként a „magyar” jelző mind gyakoribb használata a sportszerveződések nevében. Erre vall a másik jelentős és nagy hatású sportegyesület, az 1875-ben alakult Magyar Athletikai Club névva-

lasztása is. Ám az 1863 és 1875 között eltelt, évtizednél alig több idő alapvető változásokat hozott a hazai sportélet jelenben-jövőjében egyaránt. Az 1868-as népisiskolai törvény 55. paragrafusa kötelező tantárggyá tette az elemi népiskolákban a testnevelést, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium pedig a Nemzeti Tornaegylet bízta meg tornatanítók képzésével.²⁵ Ez az a korszak, amikor a modern sport hódító útjára indult hazánkban. Egyesületalapítási láz éppúgy jellemezte, mint újabb sportágak megjelenése, a versenyek gyakoribbá válása és némi létesítménygyarapodás.²⁶

Lehet, hogy egy évszázad távlatából visszatekintve a modern magyar sport kezdeti kínlódásai csak szerény sikereket szülő, nyomorúságos kis csatározásoknak tűnnek. Főként a nemzetközi sportfejlődés tükrében. Hiszen 1863-ban Angliában már labdarúgó-szövetség (Football Association) alakult, New York pedig, 1868-ban, fedettpályás (!) atlétikai bajnokság rendezésére készült. A hazai sportélet körülményes kezdetei azonban alig három-négy évtized elteltével gazdag termést hoztak, a világ élvonalába emelve a magyar versenysportot. Nem kis részben „nemzeti küldetésének” tudatában. A testedzésnek ez a nemzeti elkötelezettsége a honi földre átplántálódott német tornamozgalom hozományának is tekinthető, amely hazánkban az angol versenyszellemmel párosult. A magyar sportélet gyors fejlődése és majdnai sikerei nem kis részben annak köszönhetőek, hogy ez a két hatás tulajdonképpen egyidőben érte a magyar testkultúrát, nemcsak fejlődési irányait határozva meg, hanem sajátos arculatot is kölcsönözve annak. Az arisztokrácia polgárosodással rokonszenvező személyiségei – Széchenyi és Wesselényi, majd később gróf Esterházy Miksa – a polgárosuló Anglia sportszellemeivel párhuzamosan annak sportgyakorlatát is igyekeztek átültetni, az exkluzív klubok iránti igényt éppúgy meghonosítva, mint az amatőrszellemet, a fair playt vagy a lóversenyek révén a „sportfogadások” népszerűségét, elhintve az üzletszerűség magvait is. Az is igaz ugyanakkor, hogy Magyarországon a „gentleman-testkultúra” szelleme és gyakorlata, legalábbis az embersportokban, egyelőre hívebb maradt teoretikusa, John Locke eredeti elveihöz, a test edzésének és az egészség megőrzésének ideájához. Nem vagy csak ke-

vésbé közelítve a 19. század angol gentlemansportjának immár a verseny is befogadó szelleméhez és gyakorlatához. A locke-i hagyomány pedig nem esett olyan távol a modern magyar sport másik gyökerének, a német polgári tornamozgalomnak a szellemiségétől, amelyre Hegel lehetett hatással. Ez a kölcsönös és részben rokon hatás, úgy tűnik, elkerülte a magyar sporttörténészek figyelmét. Holott Hegel félreérthetetlen párhuzamokkal határozta meg a testkultúra társadalmi szerepét és feladatát. Megfogalmazása szerint a „görögök szép alakokká és szerveké munkálták ki testüket, nem hogy véghezvigyenek valamit, hanem úgy, hogy felmutatták az ügyességet magában. Az érdek az volt: megmutatni a szabadságot [...] Azok a játékok [...] eleinte csak magánügyek voltak [...] később azonban nemzeti ügyek lettek [...] Egyikét alkották ama kevés közös köteléknek, amelyek összetartották a görögöket.”²⁷

Az NTE megalakulásába torkolló magyar tornamozgalom társadalmi bázisa sajátjának is érezhette a hegeli gondolatokat. Mint ahogy sajátjának érezhette a német tornamozgalom polgári-nemzeti ideológiáját, annak versenyellenességével együtt. Locke nézeteire is rímelve. Lényeges vonása ez a több gyökérből táplálkozó és fejlődésnek induló magyar sportéletnek! Az arisztokratsport exkluzivitása és a tornamozgalom kollektivitása azonban mihamar felszínre hozta a különbözőségeket és az ellentéteket is, amelyek később a magyar sport irányításának a hegemoniájáért folytatott harc eredőivé váltak.²⁸ Előbb azonban mind a két tábor feladta versenyellenességét, hiszen az a társadalom, amelyben éltek, a terebélyesedő kapitalizmus világa, az élet más területein is lényegi elemmé emelte a versenyt. Amikor Viator *Athletika* című írása megjelent a *Vadász és Versenylapban*,²⁹ a kor testedzői és/vagy sportolói – kevés kivételtől eltekintve –, még csak a maguk örömeire vagy csak saját testük edzésére eveztek, korcsolyáztak, tornáztak, vívtak, lödöztek célba vagy sakkoztak, esetleg már a pénzükért is izgulva a lóversenyeken. Esterházy viszont, az atlétika és az ökölvívás szerelmeseként, a rendszeres egyesületi edzés és versenyezés ígését hirdette a „bajnokok” jutalmazásával. Igaz, mindezt az amatőrség és a fair play szellemében. És mivel a tettek embere volt, hozzákezdett a Magyar

Athletikai Club (MAC) szervezéséhez. A MAC – az európai kontinens első atlétikai klubjaként – 1875-ben meg is alakult.³⁰ A kor szokásaihoz híven szárnya alá véve az atlétika mellett a birkózást, az ökölvívást és a vívást is. 1875. május 6-án pedig első atlétikai versenyét is megrendezte „Fuss vagy fizess!” jelszóval.³¹ Am ezzel a viadallal tulajdonképpen le is zárult a modern magyar sport előtörténete, és kezdetét vette versenysportjának története. A folyamatok elleni szembenállással. A torna hívei ugyanis rádöbbsentek, hogy új és nagyon veszélyes versenytárs született. Tiltakozásukat nagyszabású díztornával fejezték ki, a jelentős klubok 1200 tornászának a részvételével.³² A kortársak nagy része azonban még csak a két különböző sportág körüli szerveződés versengését látta az atléták-ökölvívók, illetve a tornászok rendezvényeiben. Holott valójában már két szemlélet és társadalmi bázisai ütközete zajlott: előbb csak két egyesület, az NTE és a MAC, majd a belőlük kinövő két szövetség – a tornász és az atlétikai – viadala hegemoniáért. De már volt miért csatázni! A modern testkultúra alapjai lerakattak, s elkezdődött Magyarországon is a sport nemcsak kuriózumteljesítményt, szórakozást vagy szórakoztatást, hanem a versenyt is igénylő korszaka. Kedvező hátteret adott ehhez a kapitalizálódó ország, és kialakultak azok a gazdasági és társadalmi feltételek is, amelyek anyagi-személyi alapjául szolgálhattak. Sőt már az a társadalmi réteg is megjelent, amely a kor sajátos kifejeződése mellett a személyes önmegvalósítás eszközeit is megtalálta a versenysportban. A század utolsó évtizedében aztán – a nemzet tudat erősödésével párhuzamosan – a magyar sportot, immár versenysportként ismét erőteljesebben határozta meg a nemzet-szolgálat kívánalma. Előbb csak a dualizmus elleni tiltakozásként, később az ország nemzetközi tekintélyének és súlyának erősítésére.

Az 1880-as években – a Porzolt-féle sportnaptár szerint³³ – a hazai, még mindig szűk bázisra épülő sportegyesületek száma már 128 volt. 74 korcsolyázóegylet és 25 az atlétika esküdt ellenségei, a tornászoké. Tizenegy a csónakozásnak (az evezésnek?), öt a vívásnak, négy a „vasparipázásnak” (a kerékpározásnak) hódolt, és az „athletikai” klubok száma is nyolcra szaporodott. Míg három általá-

ban a sportot fogadta magába. Ám természetesen több klub működött. Hiszen a naptárban éppúgy nem esett szó a lövészetről, a sakkozásról és a vitorlázásról, mint a labdajátékokat – köztük a „lawn-tennisz” – dédelgető sportalakulatokról.³⁴ Az viszont igaz, hogy valamennyi távol esett a tömegegyesület fogalmától. Többségük 15-20 ember szövetkezése volt. Akár csupán a sportolási alkalom megteremtésére, akár egyéb okokból. Igazán figyelmet is csak azok érdemelnek, amelyek a 20. század során a magyar sport legjelentősebb egyesületeivé váltak, vagy az előkelők klubexkluzivitása miatt alakultak. A MAC-ban például az első világháború végéig csak diplomások sportolhattak, és csak kivételes esetekben olyanok is, akiknek csupán érettségi bizonyítvány jutott. A sportalakulatok létrejöttének, fennmaradásának és szétválásának azonban nemcsak társadalm szerkezeti vagy szórakozásbeli, hanem magából a sportolásból fakadó okai is voltak. A versenyre több lehetőséget adó sportágak iránti igény. Ez a többrétű motiváció több irányba hatott. A szerényebb jövedelmű polgárokat például új sportegyesületek alapítására készítette. Ez motiválta olyan, a 20. században, elsősorban a labdarúgás révén népszerűvé vált klubok létrehozását, mint az Újpesti Torna Egylet,³⁵ amely már megalakulásakor leszögezte, hogy „sem elveiben, sem gyakorlatában nem zárkózik el más társadalmi osztályok elől. A munkások elől sem.”³⁶ Másfél évtized múlva a „franzstadti” polgárok is hasonló elveket fogalmaztak meg a Ferencvárosi Torna Club³⁷ alapszabályában, címerébe foglalva az erkölcsöt, az erőt és az egyetértést jelképező három E-betűt, fehérzöld klubszínnel – ami az évtizedek során „zöld-fehér” lett –, mivel klubszínt mindenképpen a magyar nemzeti színek közül akartak választani, ám a „piros-fehéret” már a BTC birtokolta.³⁸

Magából a sportból induló motiváció első jelentős klubalapítása a Budapesti Torna Club.³⁹ Létrehozói az NTE-ben sportoltak, és az egyletben honos sportágak mellett vagy előtt vonzódtak az atlétikához meg egyéb sportágakhoz, sőt a versengéshez is. Az NTE akkor még mervev atlétikaellenes vezetése azonban elzárkózott az ifjú sportolók igényeinek a kielégítésétől, akik ezért az egyletből kiválva alakították meg új egyesületüket. Két évvel a kiválásuk után – feltehetően

példájuktól is ösztönözve – újabb fiatalok hagyták el az NTE-t, ugyancsak új sportegyesületet alakítva. A Magyar Testgyakorlók Köre⁴⁰ létrejöttét azonban csak részben motiválták sportági és versenyvonzalmak. Bár a szakítást látszólag egy verseny körüli huzavona eredményezte. A torna uralta NTE-ben ugyanis maradtak még olyan fiatalok, akik kedvelték az atlétikát, és versenyezni kívántak. Az egyesület vezetése azonban elzárkózott a versenyrendezéstől. Így maguk szervezték meg viadalukat. A vezetők fegyelmi büntetéssel fenyegették volna zsidó származású sportolóikat, akik azt elkerülendő, inkább a kilépésükről döntöttek.⁴¹ Legendának szép a történet, de a szakítás mögött több rejtőzött. Egyebek közt a kor bontakozó hazai antiszemitizmusa, amit részben a honi zsidóság lélekszámának növekedése váltott ki, felduzzasztva a főváros zsidó lakosságát is. A velük szembeni ellenérzéseket tovább növelte a kapitalizálódásban jelentős szerepet játszó zsidó tőke, illetve a zsidó származásúak fölénye a dzsentrik által nem kedvelt gazdasági-értelmiségi pályákon, az újságrásban, valamint egyes szakmunkásterületeken, főként a nyomdászatban. Mindez fokozódó társadalmi ellentétkehez vezetett. Az 1882-ben kirobort tiszzaeszlári vírvád csiholta antiszemita hullám is ekkor tetőzött. Így, bár a Solymosi Eszter-ügynek nem voltak közvetlen és súlyos politikai következményei, sőt rövid ottlét után az Istóczy Győző-féle Országos Antiszemita Párt is kiszorult a parlamentből, a zsidókkal szembeni ellenérzések tovább éltek,⁴² az NTE-ből kilépő zsidó származású sportolók sorsát is nehezítve. Nem akadt ugyanis olyan egyesület, amelyik befogadta volna őket. „Bár sem a MAC, sem a többi meglevő egyesület alapszabályai nem tartalmaztak olyan passzust, hogy zsidó tagokat nem vesznek fel, természetesen az NTE kivételével valamennyi kizárta őket azzal a döntéssel, hogy tagnak jelentkezőknek egy régi rendes és egy régi választmányi tag ajánlását is fel kellett mutatniuk [...] A BTC is csak pár év múlva tett kivételt egyetlen esetben [...] Hajós Alfréd⁴³ kedvéért. A többi klub [...] ha egy-egy nehezen elutasítható zsidó ifjú jelentkezett [...] előbb bizalmasan felszólította az illetőt, hogy kereszteskedjék ki”.⁴⁴ Vagyis az NTE volt sportolói rákényszerültek új egyesület alapítására. Így született meg a később nemzetközi híri

MTK, kék-fehér klubszíneiben a zsidó kötődésre utalva. Ám nevében nemcsak a jelző lett „magyar”, hanem a név minden szava, példanélkülként a honi sportklubok névválasztási gyakorlatában. Ez azt is jelezte, hogy az új klub hozzá kívánt szimulni ahhoz az immár csaknem évszázados véleményhez, mely szerint a magyar sport a magyar nemzet szolgáloja.

Az olimpia bölcsőjénél

■ A bonyolult, sok ellentmondással terhes társadalmi, gazdasági és politikai háttér azonban, ha meg is nehezítette, de meg nem akadályozhatta a modern sport diadalmas hódítóútját. Kedvezett ennek az a közvélekedés is, hogy a magyar sportnak küldetése felmutatni a magyar fajta, a magyar ember kiválóságát. A sajtóban is egyre gyakrabban kezdett felbukkanni ez az ideológiai igényt is sugalló nézet. Az első, korszerű értelemben vett hazai sportlap, a *Herkules*⁴⁵ cikkírója is ennek a szellemében elmélkedett 1885-ben a sportról, azt is megállapítva, hogy bár Magyarország útban van a nyugat-európai nagy államok kultúrája felé, mert a sport valamennyi neme megtalálható már nálunk, de csupán fejlődőfélben és rendszertelenül. A képviselőházban is egyre gyakrabban került szóba a sport, melynek fejlődését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendeletekkel segítette.⁴⁶ Sor került hazánk első, valóban országos méretű sportvetélkedőjére is – a Magyar Tanulók Első Országos Tornaversenyére –, melynek diák résztvevői atlétikai számokban és tornában mérhették össze tudásukat.⁴⁷

Azt persze bajos bizonyítani, hogy a sportélet nemzetközi szervezői is felfigyeltek volna a magyar sport fejlődésére. Az azonban tény, hogy 1894-ben Pierre de Coubertin Magyarországot is meghívta arra a nemzetközi kongresszusra, mely az ókori olimpiai játékok felújításáról tanácskozott, és létrehozta a Nemzetközi Olimpiai Bizottságot,⁴⁸ megfogalmazva azt is, hogy a „nemzetközi kongresszusnak és az egyes országoknak erkölcsi érdeke, hogy az olimpiai játékok modern formában ugyan, de a régi keretek megtartásával nemzetközi alapon életre keljenek”.⁴⁹ A döntés jelentős előrelépés volt a világ sportjának szervezésében. A 19. század közepétől ugyan gyakoribbakká váltak a nemzetközi sportversenyek, a nem hivatalos világ- és Európa-bajnoksá-

gok, de részben a sport szerény presztízse, részben az egységes versenyszabályok és az általánosan elfogadott szervezői, illetve döntési fórumok hiánya miatt azokat még esetlegesség jellemezte.⁵⁰ A magyar sport szerveződése nagyjából párhuzamosan alakult a nemzetközi törekvésekkel. Bár nemzetközi kapcsolatai szépen gyarapodtak, a nemzetközi versenyeken való részvétel is mind gyakoribbá vált, és az eredmények sem maradtak el. Az Európa-bajnokságok rendszerébe elsőként bekapcsolódó műkorcsolyázásban bajnoki címet is szereztek.⁵¹

A magyar sportolók gyors csatlakozása a nemzetközi versenyekhez több okkal magyarázható. Az iskolai testnevelést, az atlétikát és úszást támogató katonai körök például a harci kiképzés alapjának tekintették a sportot. A kevésbé militáns elmék szélesebb körű társadalmi jelentőségét ismerték fel, a nemzetközi versenyekben pedig a magyar nemzet kiválósága bizonyításának a lehetőségét. A millenniumra készülő Magyarország számára ugyanis egyre fontosabbá vált a nemzetközi elfogadtatás és elismerés. A sport nemzetközi versenyrendszere fejlődésének és a magyar millenniumnak ez a véletlen egybeesése eszmei-politikai háttérrel, valamint társadalmi támogatottságot biztosított a hazai sportéletnek. Így idejekorán hozzá tudott simulni az olimpiai mozgalomhoz is. Igaz, abban szubjektív tényezők is közrejátszottak, hogy Coubertin az újkori olimpiai játékok életre hívói közt a magyar Kemény Ferencre is számított.⁵² E szubjektív elemeknek csupán egyike lehetett Coubertin vonzódása a magyarokhoz, amiről emlékirataiban azt írta, hogy „Magyarország az ifjúságom, az első ifjúságom országa volt, mint Angolország és az Egyesült Államok a férfikorom kezdetén, mint később Görögország és Svájc, a végleges ragaszkodás országai lettek”.⁵³ Másik elemének az a barátságához közelítő kapcsolat tekinthető, amely a Sorbonne-on tanuló két egyetemista – Pierre de Coubertin és Kemény Ferenc – között szövődött. Ezeknél azonban még fontosabb volt a harmadik szál, Coubertin francia nemzetudata. Emlékirataiban ugyanis megemlíti, hogy amikor „a CIO-t⁵⁴ alapítottuk, beléptettem oda egy magyart és egy csehét, ezen országok sportautonómiájának fontosságára támaszkodva”.⁵⁵ Azt viszont nem említette, ami más megnyilvánulásaiából kikövetkeztethető, hogy az

1871-ben porosz győzelemmel véget ért francia–porosz háborút gyermekfővel megélt franciaként az olimpiai játékok feltámasztásában tudatosan támaszkodott két olyan népre, amelyek szemben álltak a németekkel és az osztrákokkal. Erre enged következtetni, hogy a NOB 1894. évi alakuló kongresszusára az Osztrák–Magyar Monarchia két országát, Csehországot és Magyarországot „önállóként” hívta meg, majd az általa összeállított NOB-nak két alapító tagja egy cseh, illetve egy magyar személyiség lett, viszont egyetlen német vagy osztrák sem került be a tizenkét tagú testületbe.⁵⁶ Ezt a feltételezést erősíti az a vallomása, amelyből nemcsak a sportszeretetére, hanem francia nemzeti öntudatára (nacionalizmusára?) is fény vetül. Hiszen az újkori olimpiai játékok kezdeményezésének indítékai közt azt a készletét sem titkolta el, hogy ha Németország napvilágra hozta Olümpia romjait, annak régi dicsőségét miért ne támaszthatná fel Franciaország?!

A NOB-tag Kemény Ferenc fiatalos lendülettel kezdte szervezni az athéni olimpia magyar részvételének előkészítését. Öröm számára, hogy az olimpiai játékok felújításának tervét a kormánykörök is kedvezően fogadták. Eötvös Lorándnak, a kiváló fizikatudósának, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszternek írt leveléből sugárik a millenniumra készülő ország szellemiségétől nem idegen túlfűtöttség. „Mekkora dicsőség hárulhat a magyar névre – fogalmazott lelkesülten –, ha ifjaink az athéni nemzetközi versenyekről megkoszorúzva érkeznek vissza, azt éppoly kevésbé szükséges hangsúlyoznom, mint azon hatalmas lendületet, mellyel az ily erkölcsi diadal a honi ifjúság testi nevelésére leend.”⁵⁷ Hiszen Kemény úgy gondolta – az erkölcsi mellett anyagi támogatást is remélve –, hogy az olimpia beágyazható a magyar millennium rendezvénysorozatába. Még akkor is, ha az görög földön lesz. Növelte szorgalmatosságát, hogy a görögök tétova készülődése miatt felmerült az első újkori olimpiai játékok megrendezésének helyszínéül Budapest. Coubertin ötlete alapján. Kemény szerint. Beadványt írt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz, majd lázasan várakozott. Coubertin azonban gróf Csáky Albinnak tulajdonította a budapesti rendezés ötletét. „Csáky gróf dr. Kemény útján tapogatózott ná-

lam – írja –, épp abban az időben, mikor baj volt az üggyel Athénben, hogy nem lehetne-e beiktatni az Olimpiai Játékokat Budapesten az ünnepélyek sorába? Én őrizkedtem visszautasítani ezt a közeledést, de mégis egyelőre csak arra használtam fel, hogy ezzel a kínálkozó eséllyel a görögöket nógassam.”⁵⁸ Egyértelmű és megbízható források híján csupán feltételezhető, hogy ebben a történetben Kemény esetleg a „kettős ügynök” szerepét játszotta. Az itthoni hatalmasságoknál Coubertinre, Coubertinnél pedig a hazai hatalmasságokra hivatkozott. Bár azt sem lehet kizárni, hogy a sportbarát Csáky gróf volt miniszterként, a főrendiház tagjaként, befolyásos politikusként és nem utolsósorban a NOB alakuló kongresszusának résztvevőjeként valóban érdeklődött Kemény közvetítésével Coubertinnél egy esetleges budapesti rendezés esélyeiről. Ezt a változatot erősíti, hogy Coubertin a budapesti rendezés ötletét a görögök ösztökélésére használta, míg Kemény önszorgalomból pörgette túl az ügyet beadványával, amelyre 1895 tavaszán – feltehetően józan mérlegelés után – elutasító választ kapott. Az elutasítás érvei meggyőzőnek tűnnek: „tekintve a rendelkezésünkre álló szerényebb eszközöket, továbbá az idevágó tapasztalatok teljes hiányát, különösen pedig hazai testi nevelésünknek még mindig jelentékeny emelésre szoruló színvonalát [...] nem látom az időt elérkezettnek arra, hogy a nemzetközi bajnokversenyben a kezdeményező lépést Magyarország tegye meg”.⁵⁹ Az nem volt benne a levélben, hogy a kormány még azt is látogatta, támogassa-e anyagilag a magyar sportolók olimpiai részvételét. Végül a kért háromezer helyett is csak ezer forint megadását ígérte.

Mai szemmel nézve különösnek tűnhet, hogy a nyiladozó magyar versenysport műhelyei számára nem volt igazán vonzó az olimpiai részvétel. Számukra a millennium feltehetően fontosabb volt. Ezzel magyarázható, hogy az Olimpiai Játékok Hellén Bizottsága játékokra meghívó levele sem váltott ki különösebb lelkesedést.⁶⁰ Vontatva formálódtak a részvétel szakmai és anyagi feltételei is. De még jelentkezők sem tüledtek a részvételre. Határidőre csak öt egyesület 18 versenyzője küldte el nevezését, ám köztük nem volt ott az Európa-bajnok Hajós Alfréd, mert a Magyar Úszó Egyesület

(MUE) nem tudta vállalni a részvétel anyagi konzekvenciáit.⁶¹ Végül nyolc magyar sportoló utazott el Athénbe, az I. Újkori Olimpiai Játékokra. Hatan állami, illetve egyesületi költségen, ketten önköltségen. Úgyhogy szereplésükhöz nem fűzött sok reményt a közvélemény. A *Sport-Élet* című lap meg is fogalmazta, hogy „gyászmagyarkák lesznek, akik teljes vereséggel, tiszta kudarccal fognak visszatérni”.⁶²

A jósok csalódtak.

1896. április 11-én megszületett a magyar sport első olimpiai győzelme a 100 méteres gyorsúszásban, Hajós Alfréd révén, aki az 1200 méteres gyorsúszásban is olimpiai bajnok lett.⁶³ Az Athénben lévők örömét az sem tépázta meg túlságosan, hogy az első győzelem után az osztórák himnuszt kezdte el játszani a zenekar a magyar úszó tiszteletére. Az olimpiák történetében először, de nem utoljára. Ha nem is elhanyagolható ez az athéni „himnusz-ügy” a magyarság Monarchián belüli helyzetét és a magyar sport nemzeti küldetésjellegét tekintve, komoly bonyodalmakat nem okozott. A sportolók és vezetőik legfeljebb azon elmélkedhettek több sportág győzteseinek eredményeit megismerve, hogy ha a tájékozatlansággal, az érdektelenséggel, a hazai egyesületek kicsinyes presztízsvetélkedésével és az egységes magyar sportvezetés hiányával párosuló vagy abból fakadó pénzhány nem szűkíti kicsinyre a kiutazók keretét, még nagyobb siker születhetett volna Athénben.⁶⁴ Azonban – a tények tanúsága szerint – a millennium hazai sportrendezvényei fontosabbak voltak az Ezredéves Országos Torna és Sportbizottság számára, mint egy számukra bizonytalan értékű és hozamú ismeretlen versenyszorozat, vagyis az olimpia. Figyelmét és erejét lekötötte az Ezredéves Torna- és Sport-Ünnepélyek előkészítése, melyen I. Ferenc József is megjelent, aki „a tornázó ifjak közé ment s nagy érdeklődéssel nézte az egyes intézetek növendékeinek tornázását a nyújtón, a korláton, bakon stb. és több tornatanárt s tanulót szólított meg”.⁶⁵ A „nemzet rátermettségét” is sugalló májusi rendezvény és a más sportági versenyek – különösen a magyar vívók – sikerével alighanem az Ezredéves Országos Torna és Sportbizottság minden testületi tagja elégedett volt. Kötelességét letudottnak tekinthette. Aligha érzett bármelyikük is lelkipurdalást az olimpia

iránti közömbösségért. Vakságukért mégsem hibáztathatók egy olyan esztendőben, amikor az ezeréves Magyarország ünnepélése minden másnál fontosabb volt. Még Jókai Mór is úgy írt a tornaünnepélyről, hogy „négy légió ifjú dalia Budapesten. A főváros és a vidék válogatott ifjúsága arcvonalba sorakozva, egy eszmétől lelkesülve. Együtt minden népfaj gyermekei: magyarok, németek, szlávok, románok; egymással versenyezve a babérért, melyet a hazafiság oszt a küzdelemnek. Léleknyugasztaló látvány!”⁶⁶ Azon is legfeljebb csak értetlenkedni lehet, hogy a kiválásra és a nemzet nagyságának sportbeli igazolására is kényes politikai, kormányzati és sportvezetés miért nem látott több fantáziát az I. Újkori Olimpiai Játékokban. Különösen akkor, amikor annak szervezésében egy magyar embernek is jelentős érdemei voltak.

A szereplés állami elismerése is vártott magára. A hazatérő olimpikonokat hivatalosan senki sem fogadta, bár miként a korabeli sajtóban olvasható, „kárpótolta ezért a hazatérő ifjakat a fogadtatásukra megjelent tömeg lelkesedése”.⁶⁷ Pedig akkor még az őket ünneplők sem tudhatták, hogy nemcsak sikerekkel, hanem tapasztalatokkal is gazdagodva tértek haza Athénből. A felkészítési-felkészülési szakmai tanulságok özönével. Sőt a korszerű sporteszközök használata előnyeinek felismerésével. Hiszen a magyar atléták alighanem ott láttak először szögescipőt, mely sokat segített az amerikai futóknak a versenyek során. Így a magyar sport legjelentősebb athéni hozamának az tekinthető, hogy elindította sportéletünk komolyodási folyamatát és a felelősségtudat növekedését, egyben mérsékelve a hazai sport játékjellegét. Először talán az olimpia történéseinek elemzése után kezdett derengeni, hogy ha a magyar sport versenyképes akar maradni a nemzetközi küzdőtereken, ahhoz kevés a nemzetszolgálat hajtőereje és a csibész-lelkesedés. A jövő sikereihez szervezettebb, alaposabb, körültekintőbb irányítás, rendszeresebb s keményebb szakmai, illetve edzőmunka szükséges. Az olimpia nemzetközi visszhangját megtapasztalva pedig arra is rádöbbenhettek a sportban érintett politikai és szakmai potentátok, hogy a négyévenként sorra kerülő játékok minden másnál több üzenetet vihetnek szét a világba a magyar nemzet létezéséről és tehetségéről.

Utóhang a századvéghez

■ Nemcsak a hatalom, hanem a közvélemény is a nemzet diadalaként értékelte a millenniumi és az olimpiai játékok eredményeit, amelyek pezsdítően hatottak az ország sportéletére. Sőt újabb társadalmi rétegekkel is gyarapodott a testedzők-sportolók köre. A munkásegyletek és a szakszervezetek, majd a Szociáldemokrata Párt ugyanis meglátta a sportban a politikai szerveződést is segítő eszközjellegét. Ez a felismerés vezetett el a munkás-sportegyletek alakításához. A „drukkolók” hadát is növelve. A szurkolókat azonban már egy új sportág megjelenése toborozta igazán. A labdarúgás gyökérverése. A sportág késve honosodott meg Magyarországon, bár egyes források szerint egy ifjú már 1879-ben hozott magával futball-labdát Angliából, de baráti körének tetszését nem nyerte meg a játék, így az egész ügy feledésbe merült.⁶⁸ Vagyis a labdarúgás első magyar földbe ültetési kísérlete kudarcos lett. Mint ahogy első leírása sem váltott ki érdeklődést.⁶⁹ Sőt a *Herkules* c. sportlap írója még 1897 januárjában is azon kesergett, hogy az Európa-szerte elterjedt labdarúgásra Magyarországon „nem akadnak vállalkozó sportsmanek”. A hazai visszhangtalanságra két szociológiai jellegű magyarázat kívánczok. Az egyik az, hogy elsőként arisztokraták plántáltak át sportágakat Angliából Magyarországra, a labdarúgás nyitottsága, egyszerűsége, olcsósága, „durvasága” és tömegigénye azonban távol állt tőlük, illetve exkluzív klubjaiktól. A másik ok még lényegesebb. Hazánkból sokáig hiányzott az a nagyvárosi népesség és az a nagyipari munkásság, amely sportolóként és szurkolóként is legfőbb alanya a versenyszerű labdarúgásnak. Leginkább ez indokolja, hogy a később oly népszerű játék első próbálkozásai csak 1897-től datálhatók. A sportirodalom 1897. május 9-ét fogadja el a magyar labdarúgás születésnapjaként, bár az azon a napon zajló, első hivatalosan nyilvánartartott mérkőzés sem egyesületek közötti viadal volt, hanem a BTC sportolói álltak össze két csapatba. A sportág futótűzszerű elterjedéséből viszont arra lehet következtetni, hogy a BTC-kezdeményezés csak egy volt a sok közül, hisz szerte az országban, főként persze Budapesten gyorsan nőtt a labdarúgó-csoportosulások száma. 1898. január elsején a BTC, a MUE és az I. Műegyetemi Football Csa-

pat tagjai már „házi mérkőzéssel köszöntötték a magyar futball második esztendejét”,⁷⁰ három év múlva pedig megalakult a Magyar Labdarúgók Szövetsége (MLSZ), önálló szakszövetségként, a MASZ és a MOTESZ szándékai ellenére.⁷¹

Az új sportág elterjedése és megerősödése a 20. század évtizedeiben jelentősen, sőt időnként meghatározóan hatott a magyar sportfejlődésre. Részesen népszerűsége okán, részben mert más sportágaknál is hívebbek követte a nemzetközi fejlődés irányait. Elsőként foszlatta szét a széplelkek ábrándjait, feltárva, hogy a sport árucikk, amelynek értékét a teljesítmény minősége határozza meg. A társadalom és a sportszakmaiság kölcsönhatását érzékeltette. Hiszen az Európa-szerte növekvő szurkolótáborok kedvenc klubcsapataik és/vagy nemzeti válogatottjaik győzelmei mellett a jobb, az érdekesebb, a látványosabb játékokat is igényelte. Kielégítéséhez viszont erőnlétet és technikát növelő edzéseket, sőt a taktikai variációkat elsajátíttató szellemi felkészítést is szükségeltetett. Ez hozta magával a főfoglalkozású szakemberek – később egész szakmai teamek – megjelenését, majd megteremtette azt a labdarúgótípust, amely nem szabadidejének egy részét áldozza kedvtelésből erre a sportra, hanem eladja neki a munkaerejét. Így a profi labdarúgó – sportnagypári szakmunkásként – jelenik meg a testkultúra színpadán, a stadionokban. Jelentőségét tehát elsősorban abban kell látni, hogy a labdarúgásnak – legalábbis Európában és így Magyarországon is – korán lett meghatározó jegye a rendszereségen alapuló felkészítés, valamint a nemzetközi kapcsolatok keresése és megtalálása, modellül szolgálva más sportágak számára, társadalmi és szakmai vonatkozásokban egyaránt.

A modern magyar sportban, csírái első megjelenésük pillanatától, a kor eszmei, társadalmi és politikai törekvései nemcsak tükrözödtek, hanem kölcsönhatásként voltak jelen. Segítve a modern magyar sport megszületését és elvárva a sporttól a nemzet szolgálatát. El kell hát fogadnunk azt a konklúziót, hogy „potenciális előnybiztosítás, az egzisztenciális emelkedési lehetőség, hazafias vagy nacionalista célkitűzések, nemzetiségi, osztály-, réteg-, csoportosítási törekvések nélkül hazánkban soha nem létezett sportegyesület”.⁷² A magyar politikai osz-

tályok azonban azt is tisztán látták, hogy a sport kettős küldetésű. A testedzés (a tömegsport?) hadra fogható népeiséget nevel, a versenysport pedig, ha sikeres, a nemzetpropaganda pótolhatatlan eszköze. Ennek a kettős küldetésnek a felismerése szülte meg egyfelől a leventetör-

vényt,⁷³ másfelől kendőzetlenül nemzeti ügygyé emelte, és akként is propagálta a versenysport kiemelkedő eseményeit, elsősorban az olimpiai szereplést és a tömegek érdeklődésétől kísért labdarúgást. (1978)

Rózsa András

■ JEGYZETEK

1. 1817–1819 között Egger Vilmos (1792–1830) svájci festő, az első magyarországi hivatásos tornatanító tartott „tornatanodát” Pesten, majd 1817-től Pesten, Aradon, Zágrábban és Temesvárott nyíltak katonai uszodák, Kolozsvárott pedig – az országban elsőként – Gaetano Biasini (1790–1847) olasz vívómester igyekezett meghonosítani a sportszerű vívást. 1839-ben a Pester Gymnastische Schule részvénytársasággá alakulása után felvette a Pesti Testgyakorló intézet nevet, és tulajdonképpen a Testnevelési Főiskola előképe lett. 1841-ben Péczely József (1789–1949) debreceni tanár sugalmazására a protestáns iskolákban rendes tárgy lett a testnevelés, amelynek a tágabb körű bevezetéséért három megye is átiratot intézett 1843 őszén „Valamennyi megyének és máshoni törvényhatóságnak”.
2. Idézi Kun László *A polgári-nemzeti testkultúra alapjai lerakásáért folytatott erőfeszítések időszaka hazánkban, 1790–1848 c.* tanulmányában (Magyar Testnevelési Főiskola Tudományos Közlemények 1971/IV.).
3. Széchenyi István: *Hitel*. Hasonmás kiadás, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1979.
4. Wesselényi Miklós: *Balítéletekről*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1974.
5. Berzsényi Dániel levele Gróf Széchenyi István és Báro Wesselényi Miklós Úrnak. In Berzsényi Dániel *Összes Művei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956.
6. Kossuth Lajos: *Erős testben erős lélek*. Hetilap 1847. április 2.
7. Béneyi Miklós ír erről *A magyar testnevelésügy elfelejtett úttörője: Táncsics Mihály c.* dolgozatában. Sport és Tudomány 1964., VIII. évf. 11. sz.
8. Földes Éva: *Fejezetek a magyar testnevelés történetéből*. Testnevelési Főiskolai Tankönyv, Sport Lap- és Könyvkiadó, Bp., 1956.
9. Sheffield Club, 1855.
10. A nem-hivatalos úszó világbajnokságot 1858-ban rendezték.
11. A Nemzeti Lovardát 1856–1857-ben hozták létre.
12. 1857. január 15-én, *Lapok a Lovászat és a Vadászat köréből*, majd 1858-tól *Vadász és Versenylap* címmel.
13. A Szittya Club nevű egyesületet 1861-ben alakították meg Selmechánán.
14. Bakody Tivadar: *Országos testgyakorlat*. Orvosi Hetilap, 1861. április 14.
15. A Pesti Torna Egylet (PTE) 1863. szeptember 27-én tartotta meg alakuló közgyűlését. Utána Sopronban, Nagykanizsán, Szombathelyen és Debrecenben is alapítottak tornaegyletet.
16. Clair Ignác (1794–1866) francia származású tanár és vívómester 1816-tól működtetett különböző nevű „tornaegyleteket” Pesten.
17. Bernáth Béla – Hegedűs Sándor: *A Nemzeti Tornaegylet alakulása, fejlődése s a tornatanító képzés történetének rövid ismertetése*. Bp., 1885.
18. Bánhidai Zoltán: *A magyar sportnyelv története és jelene*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1971.
19. 1866. augusztus 15-én.
20. Dr. Kun László: *Fejezetek a nemzetközi és a hazai munkásmozgalom történetéből*. Kézirat, Tankönyvkiadó, Bp., 1975.
21. Az 1860-as évektől sorra alakulnak a Sokol nevet viselő nemzeti tornamozgalmak. Az elsőt, a Csehországban alakulót, rövidesen követte a szlovén, a lengyel és a horvát Sokol megalakulása is.
22. Bokelberg Ernő (1839–1891) német származású katonatiszt, tornász, a magyar tornasport és általában a hazai sportélet kezdeteinek egyik meghatározó személyisége.
23. Kun László: *Szemelvények és válogatott dokumentumok a sport történetének tanulmányozásához*. Tankönyvkiadó, Bp., 1972.
24. Bernáth – Hegedűs: i. m.
25. Az 1871-es megbízást követően az NTE 1896-ig, az újkori olimpiai játékok kezdetéig 1142 tornatanítót, köztük 123 nőt képzett, és képzési feladatát 1920-ig látta el.
26. 1868-ban Magyar Országos Lövészegyesület alakult, és Pesten, az Újépület udvarán, háromkerékű „bicycles” bemutatót tartottak. 1870. december 4-én felavatták Pest-Buda első, már tornacsarnoknak épült létesítményét, 1871-ben gyorskorcsolyázó-versenyt rendeztek a fővárosban, és Selmechánán megalakult az első magyar főiskolai sportegyesület, a Selmechányai Erdész- és Bányászakadémiai Sport Egyesület.
27. G. W. F. Hegel: *Előadások a világtörténet filozófiájáról*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1966. A filozófus „azok a játékok”-utalása pedig az ókori olimpiai játékokra vonatkozik.
28. Az 1885. június 29-én alakult Magyarországi Tornaegyletek Szövetsége (MOTESZ) a magyar sport szellemi és szakmai irányító fórumának számított két évtizeden át. A Magyar Athletikai Szövetség (MASZ) 1897. március 21-i létrejöttével azonban a MASZ már magának vindikálta az országos sportirányító központ szerepét. Ez vezetett az 1906-ban kitört, a magyar sporttörténetben MASZ–MOTESZ háborúnak nevezett hegemoniaharchoz, amelynek végül az 1913. szeptember 14-től működő Országos Testnevelési Tanács (OTT) megalakulása vetett véget.

29. Az 1874. április 22-én megjelent cikk szerzője gróf Esterházy Miksa volt, Viator álnév mögé rejtőzve.
30. A klub alakuló közgyűlése 1875. április 8-án volt. A siker felülmúlta Esterházy várakozását, mert a MAC-nak nyolc alapító, tizenkét pártoló és 250 egyesületi tagja lett.
31. A versenyen volt nevezési díj és győztesnek járó jutalom, egy ezüsti forint. A résztvevők sík- és gátfutásban, magas- és távolugrásban, súlylökésben és öklölvívásban mérhették össze erejüket.
32. Az 1875. május 23-i díszturnán az NTE, a BBTE (Budapesti-Budai Torna Egylet) és az ÓTE (Óbudai Torna Egylet) tornászai vettek részt.
33. *Képes sportnaptár az 1886. évre*. Szerk. Porzolt Jenő és Kálmán. I. évfolyam. Pallas irod. és nyomdai részvénytársaság. A két testvér, Porzolt Jenő (1856–1912) tanár, sportszakkönyvek szerzője és Porzolt Kálmán (1860–1940) író, színházi és sportszakember a *Herkules* c. testgyakorlati közlőny alapítói.
34. Az ország első vitorlázó klubja, a Balatoni Yacht Egylet 1867-ben alakult. 1881-ben a Stefánia Yacht Egylet (később Magyar Yacht Club), majd 1882-ben a Balatoni Vitorlázó Egylet is létrejött. Az első vitorlázó verseny 1882-ben rendezték. A hazai teniszélet kezdetei későbbiek. Az első pálya 1881-ben épült Budapesten, és 1883-ban alakult meg az első egyesület Budapesti Lawn Tennis Egylet néven. Forrás: Antal Zoltán – Sass Tibor – László István: A magyar sport kézikönyve. Második, átdolgozott kiadás. Sport, Bp., 1972.
35. Az Újpesti Torna Egylet (UTE) 1886. június 16-án alakult.
36. *Lila-fehérben*. Sport, Bp., 1972.
37. A Ferencvárosi Torna Club (FTC) 1899. május 3-án alakult.
38. Major János – Nagy Béla – Várszegi János: *Zöld-fehérben, az FTC 75 éve*. Sport, Bp., 1974.
39. A Budapesti Torna Club (BTC) 1885. május 29-én alakult több szakosztályt működtető egyesületként, és meghatározó szerepe volt a labdarúgás meghonosításában, megnyerve az első két bajnokságot is.
40. A Magyar Testgyakorlók Köre (MTK) 1888. november 16-án alakult.
41. Rejtő László: *Kilenc klub krónikája*. Sport Bp., 1969.
42. Istóczy Győző (1842–1915) ügyvéd, több pártot is megjár antiszemita politikus.
43. Hajós Alfréd (1878–1955) építész, a magyar sport első olimpiai bajnoka, aki 1896-ban Athénben a 100 és az 1200 méteres gyorsúszást is megnyerte.
44. Rejtő: i. m.
45. A *Herkules* 1884-ben alapított és feltehetően 1916-ig megjelenő testnevelési és sportszaklap volt, első két évében *Testgyakorlati Közlőny* alcímmel. Különösen első éveiben a magyar sportélet jelentős tükré volt, *Herkules-Könyvtár* c. sorozatában pedig színvonalas sportszakkönyvek kiadásával is segítette a hazai sportélet fejlődését.
46. A 19. század utolsó harmadában a tárcát olyan jeles politikusok vezették vagy szolgálták, mint Trefort Ágoston, Baross Gábor (egy hónapon át), gróf Csáky Albin, báró Eötvös Loránd, Wlassics Gyula és Berzeviczy Albert.
47. A rendezvényre 1891. május 17-én és 18-án került sor.
48. Pierre de Coubertin (1863–1937) francia sportszervező és vezető, az újkori olimpiai játékok létrehozója, 1896–1925 között a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) elnöke. Az 1894. június 23-án hozott döntéssel ez a nap tekinthető a Nemzetközi Olimpiai Bizottság, a NOB születésnapjának. A tanácskozáson Magyarországot gróf Csáky Albin (1894. június 10-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter), Hegedűs Sándor (a képviselőház tagja) és gróf Hoyos László (az Osztrák–Magyar Monarchia párizsi nagykövete) képviselte.
49. Keresztényi József: *A MOB története*. I. Kézirat, A Testnevelési Tudományos Tanács kiadása, Bp., é. n.
50. A modern sportokban élenjáró angolok például általában, távol tartották magukat ezektől a „világversenyektől”.
51. A magyar sport első Európa-bajnokságát a műkorcsolyázó Földváry Tibor (1863–1912) szerezte, majd visszavonulása után összeállította sportágának első nemzetközi szabályzatát.
52. Kemény Ferenc (1860–1944) pedagógus és sportszervező, a NOB alapító tagja, a Magyar Olimpiai Bizottság (MOB) megszervezője.
53. Pierre de Coubertin: *Olimpiai emlékek*. Testnevelés 1933. VI. évf. 6. sz.
54. CIO (Comité International Olympique –Nemzetközi Olimpiai Bizottság).
55. Pierre de Coubertin i. m.
56. Alapító NOB-tag lett Jiri Guth-Jarkovský (1861–1943) sportszervező, a majdani Csehszlovák Olimpiai Bizottság létrehozója és Kemény Ferenc, aki nem vett részt személyesen a NOB alakuló kongresszusán.
57. Keresztényi József: *A MOB története*. II. Iratok a Magyar Olimpiai Bizottság történetéhez, dokumentumok, 1894–1970. A Testnevelési Tudományos Tanács kiadása, Bp., 1970.
58. Pierre de Coubertin i. m.
59. Keresztényi József: *A MOB története*. II. Iratok a Magyar Olimpiai Bizottság történetéhez, dokumentumok, 1894–1970. A Testnevelési Tudományos Tanács kiadása, Bp., 1970.
60. Az 1895. szeptember 30-i keltezésű levél megérkezése után a magyar előkészítő bizottság csak december 19-én alakult meg. Am az alakuló ülést is csak négy klub méltatta figyelemre, az NTE, a MAC, a Neptun Evezős Egylet és a III. ker. TTVE.
61. Hajós Alfréd végül a BTC színeiben állt rajthoz.
62. Sport-Élet I. évf. 1. szám, 1896. március 15.
63. A nyolc magyar sportoló végül két első, egy második és két harmadik hellyel tért meg Görögországból. Érdekes adalék még, hogy I. György görög király kitüntette Kemény Ferencet, Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi minisztert, valamint Berzeviczy Albert államtitkárt.
64. Dr. Mező Ferenc: *Az olimpiai kiküldetések*. Örök ifjúság, Sport Bp., 1961.